

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2015. Вип. 19. С. 82–92.

Віра ПАВЛОВА

КИЇВСЬКИЙ АРХЕОЛОГ СЕРГІЙ ВЕЛЬМІН

Ім'я Сергія Вельміна пов'язано з археологічними дослідженнями 1908–1914 рр. у Києві. Розкопки давньої Десятинної церкви, які розпочато Імператорською археологічною комісією у 1908 р. були першими, у яких брав участь киянин Сергій Вельмін. Окремі сторінки його діяльності вже висвітлювалися [Ананьєва, 2008; Грибанова, 1996, с. 24–28]. Нові матеріали, що виявлено за останні роки, суттєво доповнюють біографію археолога. Вони походять з наукового архіву Інституту археології НАН України (НА ІА НАНУ), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), архіву Інституту історії матеріальної культури РАН (ІМК РАН), а також родинного архіву киянки Н. Леонович¹. Останній містить документи, фото, особисті речі, що належали представникам священицької родини Волкових, з якої походить дружина Сергія Вельміна – Марія². В архіві збереглися особисті речі, фото і листування С. Вельміна.

Сергій Петрович Вельмін народився у Києві в 1890 р. Батько – Петро Дмитрович Вельмін, з 1896 р. настоятель, протоієрей Десятинної церкви Різдва Пресвятої Богородиці, мати – Марія Олександрівна (уроджена Браїловська³). У Сергія були три старші брати – Анатолій, Володимир, Віктор, – та молодший Олександр. Незважаючи на релігійні настрої в родині, тільки Віктор став священиком, інші обрали собі світські професії⁴. *“Отец мой был “свободомыслящим” священником и отдал нас учиться в гимназию, а не в духовное училище”*, – писав пізніше С. Вельмін. Сергій, як всі його брати, був учнем П'ятої Києво-Печерської гімназії, яку закінчив 1908 р. зі срібною медаллю (рис. 1). Влітку 1907 р., ще будучи гімназистом, Сергій спостерігав розкопки Вікентія Хвойки на садибі лікаря М. Петровського, оскільки вони проводилися поруч з садибою Десятинної церкви. Але остаточно юнак захопився археологією влітку 1908 р. Він долучився до археологічних розкопок давньої Десятинної церкви, які очолював представник Імператорської археологічної комісії (ІАК) Б. Фармаковський. Безпосереднє керівництво роботами по дослідженню підмурків храму здійснював

Рис. 1 Гімназист Сергій Вельмін 1907 р. З архіву Н. Леонович
Fig. 1. Gymnasium pupil Sergiy Velmin, 1907. From the archive of N. Leonovych

¹ Матеріали родинного архіву зберігаються в різних установах: Музеї історії міста Києва, Національному музеї історії України, Національному мистецько-музейному комплексі “Мистецький арсенал”, а також у родині Н. Леонович.

² Волкова Марія (1891–1942) – донька священика Івана Олександровича Волкова (1866–1928), православного священика Свято-Іллінської церкви у Чорнобилі.

³ Марія Браїловська – донька Олександра Івановича Браїловського (1822–1905), кандидата богослов'я. З 1859 до 1880 рр. – настоятель церкви Миколи Доброго на Подолі. З 1877 р. – штатний член Консисторії. У 1880 р. був возведений у сан протоієрея й призначений на службу в Софійський кафедральний собор, де послідовно обіймав посади священика, ключаря, кафедрального протоієрея.

⁴ Анатолій Вельмін (1883–1958) – закінчив юридичний факультет Київського Університету Св. Володимира; Володимир Вельмін (1885–1974) – закінчив математичне відділення фізико-математичного факультету Університету Св. Володимира.

архітектор Д. Мілеєв⁵. Сергій майже цілодобово спостерігав за всім, що відбувалося на садибі діючої Десятинної церкви, оскільки будинок, в якому мешкала родина Вельмініх, знаходився фактично на відстані кількох метрів від розкопів.

Відкриття і дослідження підмурків давнього храму були частиною великого проекту ІАК археологічного дослідження Києва, який був розрахований, щонайменше, на десять років. Під час першого польового сезону розкопок відкрито залишки підмурків апсид і північної галереї давнього храму, чудовий різьблений саркофаг XI ст. (рис. 2), поховання язичницького могильника, рів “древнейшого городища”. У такому масштабному археологічному проєкті розпочав свою роботу 18-річний Сергій Вельмін у 1908 р.

Цього ж року він вступив на відділення російської історії історико-філологічного факультету Університету Св. Володимира. Його викладачами були такі відомі вчені, як В. Данилевич, Ю. Кулаковський, М. Довнар-Запольський, В. Перетц, Т. Флоринський, С. Голубев, О. Гиляров та ін. [ДАК, ф. 16, спр. 1501]. Захопившись роботою, студент С. Вельмін переважну частину часу перебував не на лекціях, а на розкопках. За короткий час він опанував прийоми організації та ведення археологічних досліджень, систематизації матеріалу, упорядкування знахідок. “В день окончания мною гимназии в усадьбе, где жил мой отец (Десятинная церковь) начались археологические раскопки. Я и раньше имел склонность к истории, а раскопки меня сильно заинтересовали и я целые дни проводил на раскопках. Это было в 1908 г. В следующем году зав. раскопками Милеев предложил мне быть писцом, я согласился и начал составлять опись всех найденных вещей за 1909 г. Я вошел в курс дела, ознакомился с техникой раскопок”, – написав пізніше С. Вельмін [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 64454, арк. 5] (рис. 3).

У 1910 р. поруч із Десятинною церквою, за сприянням настоятеля храму П. Вельміна, побудовано дерев'яне приміщення для первісної камеральної обробки знахідок. Найбільш цінні знахідки зберігалися у приміщенні діючого храму. Після польових сезонів матеріали пакувалися в ящики і відправлялися залізницею до Санкт-Петербургу [Елшин, 2009, с. 924] (рис. 4).

У 1909–1910 рр. експедиція ІАК проводила розкопки у Києві не лише на садибі Десятинної церкви. Майже повністю розкрито залишки мурованого храму XI ст. на території садиби Софійського собору (на розі Стрілецької і Георгіївської вулиць); водночас проведено археологічні дослідження вівтарної частини собору Святої Софії [Козюба, 2014, с. 71–86].

Рис. 2. Саркофаг X ст. з північної стіни Десятинної церкви. Розкопки 1908 р. Збірка Музею історії міста Києва

Fig. 2. Sarcophagus from X century from northern wall of Church of the Tithes. Excavations. 1908. Collection of Museum of history of Kyiv

⁵ Дмитро Васильович Мілеєв (1878–1914) – випускник архітектурного відділення Академії мистецтв (Санкт-Петербург), співробітник Імператорської археологічної комісії, незмінний керівник розкопок у Києві з 1908 до 1914 рр.

Рис. 3. С. Вельмін з Д. Мілеєвим і його дружиною. Київ. 1909р. З архіву ІІМК РАН, Санкт-Петербург (Росія)
 Fig. 3. S. Velmin with D. Mileev and his wife. Kyiv. 1909. From the archive of the Institute of history of material culture of RAS, St Petersburg (Russia)

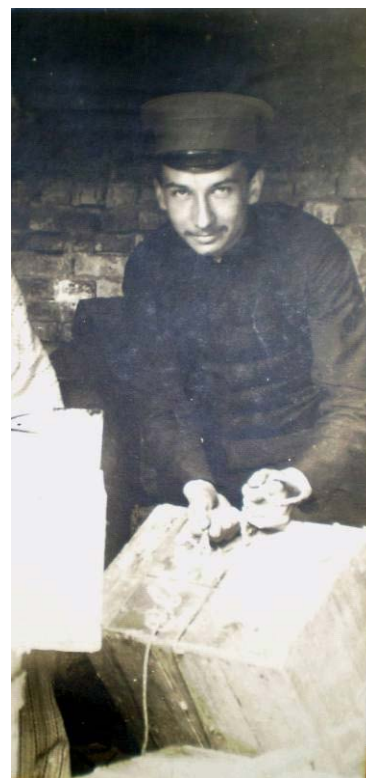

Рис. 4. С. Вельмін під час пакування знахідок з розкопок Десятинної церкви у Києві. 1909 р. З архіву Н. Леонович
 Fig. 4. S. Velmin during the packing of finds from the excavations of Church of the Tithes in Kyiv. 1909. From the archive of N. Leonovich

Передові методичні розробки зі збирання і каталогізації всіх знахідок були втілені у київських дослідженнях повною мірою. Виконання археологічних розкопок проводилося новим для російської археології “кесонним” методом, коли ділянку розбивали на кілька десятків прямокутних секторів, між якими проходили повздовжні та поперечні бровки. Особливу увагу приділяли фотофіксації ділянок з різних боків на кожному етапі розкриття шарів [Елшин, 2009, с. 926]. Сергій активно допомагав керівнику в фотофіксації, написанні звітів, складанні таблиць порівняльних розмірів цегли тощо. Записи рукою С. Вельміна збереглися у польовій документації тих років [ІР НБУВ, ф. 152, спр. 163; Козюба, 2005, с. 169–214]. Колекція кераміки з розкопок Десятинної церкви 1908–1909 рр. включала навіть неорнаментовані фрагменти стінок, а також матеріали XVII–XVIII ст. Для аналізу антропологічних матеріалів запрошували експертів. У розкопках на Митрополичій садибі зроблена стереофотозйомка об’єктів [Отчет ..., 1912]. Саме в цей період, за записами С. Вельміна, він “получил поручение от Милеева провести маленькую самостоятельную работу и с тех пор, с 1910 года до 1914 года, работал на раскопках в качестве помощника заведующего и заведующим” [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 64454, арк. 45]. У березні 1910 р. С. Вельмін виголосив розгорнуту доповідь на засіданні Київського відділу Імператорського Російського військово-історичного товариства про результати розкопок 1908–1909 рр., яку оприлюднено у 1910 р. Молодий дослідник, зокрема, висловив свою думку щодо кам’яного саркофагу, відкритого поблизу північної стіни, що викликало гостру дискусію про його приналежність [Вельмін, 1910, с. 22]. На висновки С. Вельміна щодо атрибуції дирхема з дитячого зрубного поховання посилаються сучасні дослідники [Добровольський, Дубов, Кузьменко, 1991, с. 77]. Молодий археолог набував не лише практичного досвіду, він уважно слідкував за новими виданнями з археології, формував свою власну фахову бібліотеку.

У 1911 р. відбулося відкриття печер на київському Звіринці. Археологічні дослідження проводилися Київським Товариством охорони пам’яток старовини та мистецтва. Про пошуки

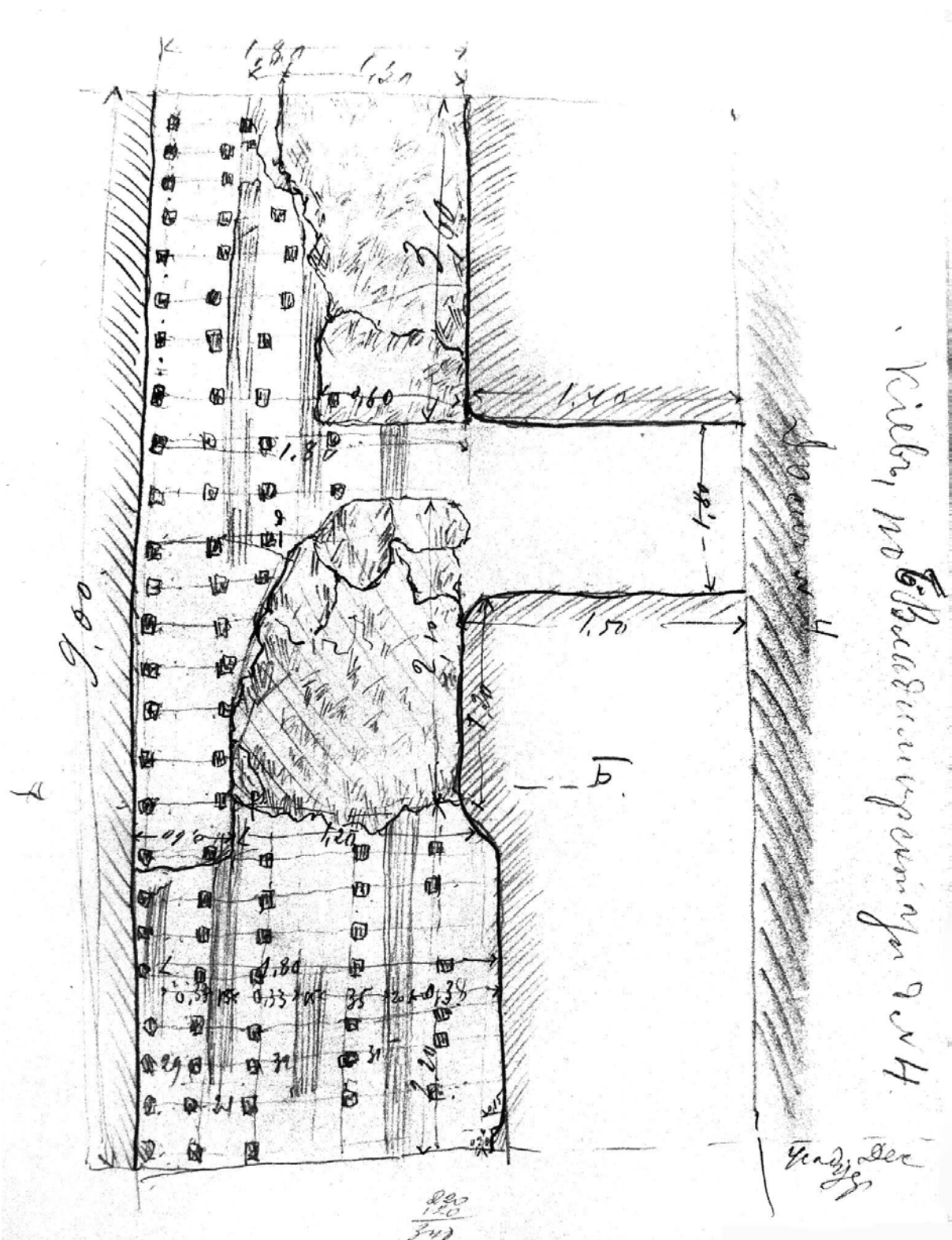

Рис. 5. Креслення С. Вельміна. Розкопки по вул. Володимирській, 4. Київ. Архів Національного художнього музею України

Fig. 5. Drawing made by S. Velmin. Excavations carried out in 4, Volodymyrska Str., Kyiv. Archive of The National Art Museum of Ukraine

виконавців-археологів для вивчення печер красномовно писав керівник розкопок О. Ертель: *“Нужно найти лицо, которому со спокойной совестью можно доверить ежедневное наблюдение за рабочими и работой. Мой выбор остановился на С.П. Вельмине, обладавшем уже достаточным опытом в археологических работах, производимых в Киеве Императорской Археологической Комиссией. И хотя г. Вельмин до сих пор вел работы, так сказать “надземные”, но, тем не менее, прежний опыт и несколько руководящих указаний совершенно оправдали мой выбор”* [Эртель, 1913, с. 15]. У серпні 1912 р. С. Вельмін запрошений до участі в дослідженні Звіринецьких печер. У родині Вельмініх збереглася книга І. Каманіна *“Зверинецкие пещеры в Киеве. Их древность и святость”* (1914) з власноручним дарчим підписом автора батькові Сергія: *“О-у Протоиерею Петру Дмитриевичу Вельмину на память от автора. 17.V. 915”*.

Навесні 1912 р., у складі Ради Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва, С. Вельмін разом з професором Ф. Титовим і членом товариства О. Мердером брав участь в огляді стародавніх фресок і мозаїки Софійського собору. Клопотання Ради і листи, що складав С. Вельмін від ІАК про реставрацію пам'яток, вплинули на те, що в 1914 р. Святійший Синод вніс до Державної думи Російської імперії законопроект про асигнування 15 тис. крб. на попередні роботи з дослідження монументального живопису у соборі [Федорова, 2013, с. 92–93].

У червні 1913 р. С. Вельмін за дорученням Київського Товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва та Київського відділу Імператорського Російського військово-історичного товариства проводив археологічні розкопки у Чорнобилі. Метою робіт було вивчення давніх печер, курганів і городищ навколо Чорнобиллю і складання карт. Мешкав С. Вельмін під час цього відрядження у будинку чорнобильського священика І. Волкова, батька своєї нареченої Марії⁶. Протягом двох тижнів, за участю Б. Волкова – студента київського політехнічного інституту (брата Марії), досліджував пам'ятки різних епох від IX до XVIII ст. Проведено шурфування на чорнобильському городищі; досліджено 12 м підземних ходів в урочищі Стрижів і укріплення городища в урочищі Гримів. Матеріали з поховання чорнобильського кургану в садибі О. Коваленка, за визначенням С. Вельміна, були подібні до знахідок IX–X ст. з поховань під фундаментами Десятинної церкви у Києві. За результатами цих досліджень С. Вельмін зробив доповідь, текст якої виданий окремою брошурою [Вельмін, 1914].

У 1912 р. Д. Мілеєв був відізваний ІАК по справах до Костроми, але археологічні дослідження у Києві не припинилися. У 1911–1913 рр., під час будівельних і ремонтних робіт у Києві на садибі Земельного банку, на перетині вулиць Володимирської та Ірининської, проведено розкопки, які здійснив Сергій Вельмін. Були досліджені залишки підмурків храму і світської споруди XI ст., а також рів та вал XVIII ст.

У 1914 р. продовження робіт по археологічному дослідженню Києва були ускладнені раптовою смертю Д. Мілеєва⁷. У вересні–жовтні С. Вельмін завершував дослідження території, що на північ і захід від Десятинної церкви, самостійно. Розкопками відкрито підмурки мурованого палацу кінця X ст. у Десятинному провулку.

Сьомий польовий сезон масштабного археологічного проекту Імператорської археологічної комісії у Києві був останнім. З початком Першої світової війни роботи експедиції ІАК у Києві більше не проводили. С. Вельмін намагався продовжити археологічні дослідження у Києві, зокрема, на митрополичій садибі, де працював разом з Д. Мілеєвим у 1909–10 рр. Це засвідчує листування С. Вельміна з П. Покришкіним, з якого видно, що розкопки не були дозволені головою ІАК графом Бобринським. Дозвіл було отримано лише на обробку матеріалів попередніх років [НА ІМК РАН]. Останні записи в польовому щоденнику, що зроблені рукою Сергія Вельміна, датуються січнем 1915 р. Саме цим часом завершується

⁶ У вересні 1913 р. Сергій Вельмін одружився з Марією Волковою, у 1914р. подружжя мешкало у Хелмі, де С. Вельмін учительовав у гімназії.

⁷ Д. Мілеєв раптово помер 19 липня 1914 р. від сипного тифу у Межигір'ї, під Києвом.

життєпис про Сергія Вельміна у попередніх розвідках [Грибанова, 1996; Ананьєва, 2008]. Про подальшу долю київського археолога свідчать документи і листи, що знайдено останнім часом в архівах.

Плани 25-річного Сергія Вельміна щодо подальших археологічних досліджень перекреслили події Першої світової війни, революції й громадянської війни. Про докорінні зміни у його житті засвідчують фото з родинного архіву. У вересні 1916 р., після закінчення курсів у Київському інженерному училищі, С. Вельмін відправлений на фронт, де служив молодшим офіцером у 26 саперному батальйоні 8-го армійського корпусу в складі 4-ої армії (Румунський фронт) (рис. 6). Його дружина Марія працювала в цей час сестрою милосердя у київському військовому шпиталі. У серпні 1919 р. С. Вельмін працював у музеї Військово-історичного товариства у Києві, але наслідки воєнної руїни, голод, тяжка хвороба дружини, яка з 1920 р. була прикута до ліжка (параліч спини та обох ніг), змусили Сергія Петровича покинути місто й переїхати до батьків дружини у Чорнобиль. У 1924 р. він влаштувався ревізором у Малині, звідки перевівся до Умані, де обіймав посаду керівника атестаційної групи податкового управління. До Києва він приїздив або по службових справах (як податківець), або щоб відвідати мати й молодшого брата Олександра, які ще мешкали біля Десятинної церкви по вул. Короленка, 2 (сучасна Володимирська). Викликали С. Вельміна кілька разів до НКВС з приводу його відносин зі старшим братом Анатолієм⁸. С. Вельмін бував у Києві проїздом до П'ятигорська, куди їздив з дружиною на лікування.

Як згадувалось вище, Сергій та його дружина Марія походили з відомих священицьких родин Брайловських, Вельмініх, Волкових, Левитських, що мали глибокі духовні православні традиції [Калініч, 2008, с. 342]. У 1920-х рр. радянська влада почала поступово знищувати все пов'язане з православною релігією. Торкнулось це й родини С. Вельміна. Так, були закриті і пограбовані храми, у яких служили настоятелями батьки С. Вельміна та його дружини. Знайомих священиків переслідували за відправлення релігійних обрядів, а частину навіть арештували. Внаслідок глибоких соціально-політичних змін усталений спосіб життя Сергія Петровича зруйновано. Крім того, він не працював за своїм фахом історика-археолога.

Лише у травні 1930 р. вони з дружиною повертаються до Києва. С. Вельмін працює у відділенні Укрснаба при Наркоматі фінансів, але переїзд до Києва пов'язаний з його бажанням

Рис. 6. С. Вельмін, після закінчення курсів у Київському інженерному училищі. 1916 р. З архіву Н. Леонович

Fig. 6. S. Velmin after completion of the course in Kyiv engineering specialized school. 1916. From the archive of N. Leonovych

⁸ Анатолій Петрович Вельмін (1883–1958) закінчив юридичний факультет Київського Університету, учасник Першої світової війни. На початку 1920-х рр. входив до складу антибільшовицьких об'єднань, був активним учасником організації "Киевский Областной Центр Действий" (1923). У 1925 р. А. Вельмін виїхав у Польщу. Помер у Франції.

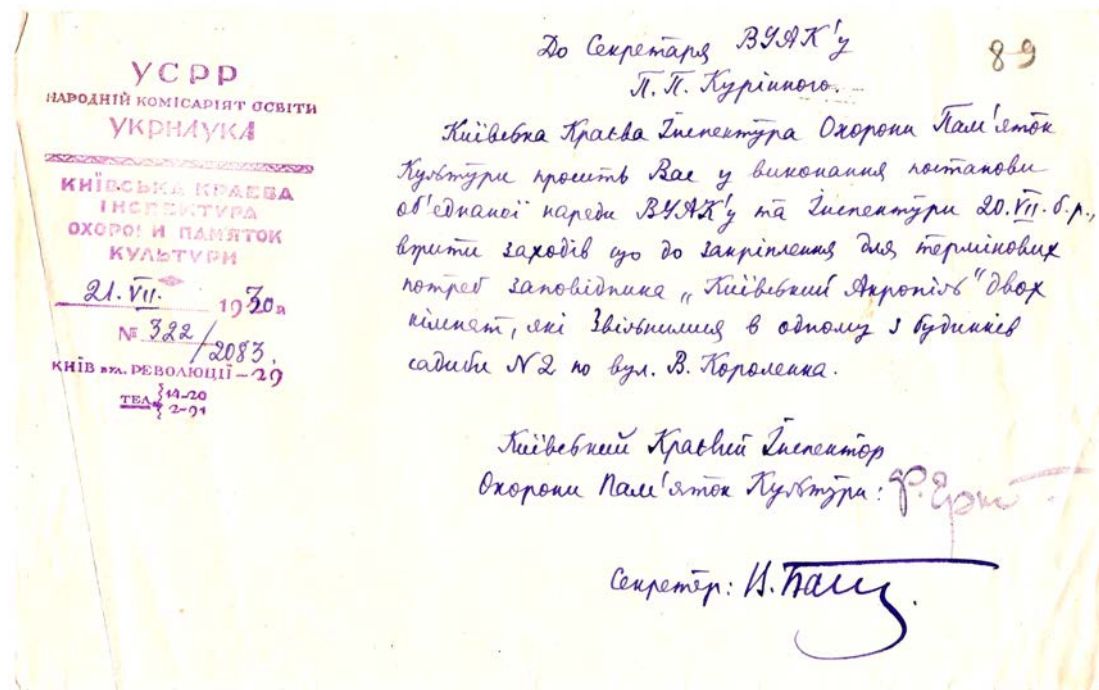

Рис. 7. Звернення Київської крайової інспектури охорони пам'яток культури до надання приміщень культурно-історичному музейному заповіднику «Київський Акрополь». З архіву ІА НАНУ
Fig. 7. Appeal of Kyiv local inspection of the preservation of cultural monuments about transferring of rooms to cultural-historical museum reservation «Kyiv Acropolis». From the archive of the Institute of Archaeology of NAS of Ukraine

продовжити роботу за фахом. Ще у 1928 р. представники Київської крайової інспектури охорони пам'яток культури залучили С. Вельміна, як учасника археологічних розкопок 1908–1914 рр., до участі у роботі по створенню культурно-історичного музейного заповідника «Київський Акрополь». У листуванні Сергія Вельміна з Петром Курінним⁹ восени 1928 р. йшлося про необхідність фінансування робіт з підготовки матеріалів для майбутньої експозиції [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 222, арк. 89]. Навесні 1929 р. Народним комісаріатом освіти УСРР вже запланував виділити на заповідник певні кошти. На об'єднаній нараді Київської крайової інспектури охорони пам'яток культури з представниками Всеукраїнського археологічного комітету, яка відбулася 20 липня 1930 р., ухвалено постанову про заходи щодо сприяння створенню музейного заповідника «Київський Акрополь» [Білокінь, 2004, с. 39–43]. С. Вельмін активно долучився до роботи. Організаційно новий заповідник мав об'єднати визначні пам'ятки культурної архітектури найстарішої частини Києва: Софійський собор, Михайлівський Золотоверхий собор, Трьохсвятительська, Георгіївська, Десятинна та Стрітенська церкви. Експозицію музею передбачалось розташувати в будівлі колишньої Десятинної церкви [ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, спр. 1496, арк. 53; Нестуля, 1995а, с. 85–86]. Скоріш за все, що не без участі Сергія Петровича, заповіднику надавали службові приміщення (дві кімнати) у будинку по вул. Короленка, 2¹⁰ [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 222, арк. 89] (рис. 7). Саме в цьому будинку мешкала колись велика родина П. Вельміна, на 1930 р. тут

⁹ Петро Петрович Курінний – секретар Всеукраїнського археологічного комітету (ВУАК), директор Державного історико-культурного заповідника «Всеукраїнське музейне містечко», створеного 1926 р. на базі Києво-Печерської Лаври.

¹⁰ Вул. Володимирська була перейменована на Короленка у 1922 р. Ця назва проіснувала до 1944 р.

мешкали лише вдова П. Вельміна із молодшим сином Олександром. Про залучення С. Вельміна до участі у роботах з підготовки експозиції в Десятинній церкві свідчать фото з родинного архіву, частина яких була вперше оприлюднена у 1999 р. [Будкевич, 1999] (рис. 8). Сам С. Вельмін писав: “С мая 1930 года я работаю в Киеве. Вне Киева моя работа по археологии абсолютно бессмысленна... Моя работа по археологическому изучению Киева крайне необходимая и даже незаменимая (это могут удостоверить зав. архитектурным отделом Лаврского Заповедника проф. Моргилевский, зав. отделом искусств Музея им. Шевченка – проф. Эрнст и в Киевской Краевой инспекции Охраны памятников старины. Мне были поручены работы по археологии и, между прочим, я должен был преобразовать бывшую Десятинную церковь в Археологический музей. Я уже приступил к этой работе. Мною выработано проект Положения о заповеднике “Киевский Акрополь”. Я успел развернуть в нем культурную и антирелигиозную работу на почве освещения связи церкви с царизмом, на почве выяснения культа особ княжеского рода. Под моим руководством и по моей инициативе киоты бывшей церкви были переделаны на прекрасные музейные витрины. Работу задержало отсутствие необходимых средств, которые должны были быть отпущены только с 1 января 1931 г.” [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 64454, арк. 92].

Рис. 8. Інтер'єр Десятинної церкви Різдва Пресвятої Богородиці у Києві на початку її руйнації. 1936 р. З архіву Н. Леонович

Fig. 8. Interior of the Church of the Tithes or the Church of Dormition of the Virgin in Kyiv during the beginning of its ruination. 1936. From the archive of N. Leonovych

якої пройшла хвиля арештів й розстрілів пам'яткоохоронців [Білокінь, 2004, с. 39–43]. Репресії не минули і Сергія Вельміна. Його заарештовано 14 грудня 1930 р. з обвинуваченням в участі у контрреволюційній організації. Сорокарічний, повний сил і натхнення Сергій Петрович Вельмін щиро і емоційно писав: “Лишение меня права на работу в Киеве для меня крайне тяжело, а кроме того без меня невозможно будет провести изучение результатов работ по исследованию Киева, которые проходили в 1908–1914 гг. Я имел предложение ехать на работу в Харьков, но только желание работать по археологии остановило меня в Киеве. Это сделано мною из-за желания возобновить и продолжить работу в области археологии. Я работаю с

окладом 125 руб. в місяць. Я проявил себя как честный работник, а моя квалификация (4 года экономист) дала возможность администрации Укрснаба назначить меня на ответственную должность – зав. бюро. Я и здесь отдал бы все силы на порученное мне дело, но арест 1930 г. лишил меня права на труд, выбросил меня за борт” [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 64454, арк. 79].

С. Вельмін був засуджений з обвинуваченням в участі у контрреволюційній організації і відправлений на десять років до Канда-лакшгулагу¹¹ [ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, спр. 64454, арк. 41]. На засланні, з листів від дружини Марії, яка залишилася у Києві, він дізнався про знесення у березні 1936 р. Деся-тинної церкви, яка уособлювала для нього кращі роки його життя.

Подальша доля С. Вельміна не була пов'язана з Україною, він залишився на півночі. Архівні документи засвідчують, що спроба залучити його до співпраці з органами НКВС була невдалою, через те, що він *“умышленно дезинформировал органы ОГПУ и заподозрен в неискренности”* [Білокінь, 2012, с. 43].

Наступні роки життя С. Вельміна пов'язані з драматичними подіями ХХ ст., які докорінно змінили його долю. Працювати й жити в Києві Сергію Петровичу вже ніколи не довелося. Він приїздив до свого рідного міста тільки, щоб відвідати могили батьків і дружини. У листі від 21 травня 1950 р. до родичів він написав: *“...посещение Киева воскресило в памяти всю жизнь, к сожалению, так неудачно прожитую...”* [Архів Н. Леонович] (рис. 9).

Через репресії і заслання С. Вельмін не продовжив свою діяльність в галузі археології, хоча за сім років напружених польових робіт у складі експедиції Імператорської археологічної комісії у Києві він здобув великий досвід та сформувався як археолог нового покоління. За визначенням фахівців, розкопки, в яких він брав активну участь, були першими археологічними дослідженнями в історії вивчення стародавнього Києва, що проводились на основі дійсно наукової археологічної методики. Через 80 років після досліджень Д. Мілєєва і С. Вельміна південний і західний палаци Х ст., а також фундаменти церков кінця Х–ХІ ст. були зараховані до категорії пам'яток національного значення, а на будинку № 4 по вул. Володимирській у Києві встановлено пам'ятну дошку з іменами дослідників¹².

Рис. 9. Сергій Петрович Вельмін 1950 р. З архіву Н. Леонович

Fig. 9. Sergiy Petrovych Velmin. 1950. From the archive of N. Leonovych

¹¹ Табори Кандалагшалагу знаходилися в Мурманській області, на Кольському півострові (Росія). Працею в'язнів збудовано м. Нікель, в районі якого знаходяться копальні нікелю та нікелевий завод. Розбудовано та цілком перебудовано руками в'язнів і м. Мурманськ – незамерзаючий порт Баренцевого моря.

¹² Рішення Київміськвиконкому № 976 від 10 жовтня 1988 р.

ЛІТЕРАТУРА

Ананьєва Т.

- 2008 Сергій Петрович Вельмін (1870–?). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.prostir.museum.

Білокінь С.

- 2004 Соціальна революція в СРСР і пам'ятки золотоговерхого Києва // Сакральні споруди у житті суспільства: історія і сьогодення. Матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції “Софійські читання”. – К.
- 2012 Секоти як елемент механізму державного управління в СРСР (1917–1941 рр.) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: Зб. статей. – К. – Вип. 17. – С. 40–48.

Будкевич В.

- 1999 Київ. Володимирська вулиця.

Вельмін С.

- 1910 Археологические изыскания Императорской археологической комиссии в 1908–1909 годах на территории древнего Киева // Военно-исторический вестник (ВИВ). – №7–8. – С. 121–153.
- 1914 Экскурсия по Днепру и Припяти для осмотра памятников старины в местечке Чернобыль и его окрестностях, организованная Киевским обществом охраны Памятников старины и искусства, совместно с Киевским отделом императорского русского Военно-исторического общества. Доклад С.П. Вельмина.

Грибанова Н.

- 1996 “Втрачене джерело” про археологічні дослідження 1908–1914 рр. // Церква Богородиці Десятинна у Києві. – К. – С. 24–28.

ДАК

- Ф. 16. – Оп. 469. – Спр. 1501.

Добровольский И.Г., Дубов И.В., Кузьменко Ю.К.

- 1991 Граффити на восточных монетах. Древняя Русь и сопредельные страны.

Елиин Д.

- 2009 Императорская Археологическая Комиссия и раскопки в Киеве 1908–1914 гг. // Императорская Археологическая Комиссия (1857–1917). К 150-летию со дня основания. У истоков отечественной археологии и охраны культурного наследия. – С. 909–937.

ІР НБУВ

- Ф. 152. – Спр. 163.

Калініч Г.

- 2008 Православне духовенство міста Києва наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.: зміни у соціально-професійній структурі // Просемінарій. Медієвістика. Історія Церкви, науки і культури. – Вип. 7: До ювілею професора Василя Іринарховича Ульяновського. – К. – С. 326–364.

Каргер М.К.

- 1958 Давний Киев. – К. – Т. 1. – 663 т.

Козюба В.

- 2005 Дослідження садиби Десятинної церкви у Києві в 1908–1914 рр. (за матеріалами щоденників Д.В. Мілєєва) // RUTHENICA. – Т. 4. – С. 169–214.

Козюба В.

- 2014 Дослідження 1909–1910 років Дмитра Мілєєва храму ХІ століття в Митрополичому саду Софії Київської (за матеріалами наукового архіву Інституту історії матеріальної культури у Санкт-Петербурзі) // Opus mixtum. – № 2: II Наукові читання (Second Scientific Readings). – К. – С. 108–122.

НА ІА НАНУ

- Ф. 10 (особовий фонд Петра Курінного). – Спр. 53.
Ф. ВУАК. – Спр. 222.
Ф. ВУАК. – Спр. 342.

Нестуля О.

- 1995а Доля церковної старовини в Україні 1917–1941 рр.: в 2 ч. – К. – Ч. 1: 1917 р. – середина 20-х років. – 280 с.
1995б Доля церковної старовини в Україні 1917–1941 рр.: в 2 ч. – К. – Ч. 2: кінець 20-х – 1941 рр. – 216 с.

Отчет...

- 1912 Отчет императорской археологической комиссии за 1908 г. // Раскопки в г. Киеве. – С. 132–158.

Федорова Л. Д.

- 2013 З історії пам'яткоохоронної та музейної справи у Наддніпрянській Україні. 1870–1910-і рр. – К.: Інститут історії України НАН України. – 373 с.

ЦДАВО України

Ф. 166. – Оп. 9. – Спр. 1496.

ЦДАГО України

Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 64454.

Эртель А.

- 1913 Древняя пещера на Зверинце въ Киеве.

Viera PAVLOVA

KYIV ARCHAEOLOGIST SERGIY VELMIN

The article considers Kyiv archaeologist Sergiy Velmin, who in 1908–14 years actively participated in archaeological research of Kyiv within the expedition of Imperial Archaeological Commission. S. Velmin studied the foundations of the Church of the Tithes, stone palaces of Kyiv Detinets (citadel), participated in excavations of Zverynets caves. In the 1928–29 years he was involved in the creation of the museum reserve “Kyiv Acropolis” but was arrested in 1930. For the first time, the stages of S. Velmin’s life in Soviet times according to known archival materials are illuminated.